

ANTİK DEMOKRASİ VE MODERN DEMOKRASİ KAVRAMLARININ KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Nuri GÜZEL*

ÖZ

Yönetimin hukuka uygun olmasıyla yakından ilişkili olan kuvvetler ayrılığı ilkesi sadece hukuki bir ilke değil aynı zamanda bir siyasi tasarımdır. Bu tasarım iktidarı sınırlandırmaya yöneliktir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi köklerini antik çağdan almaktadır. Her ne kadar temelleri antik çağda belirmişse de bu düşünce günümüze oldukça farklılaşarak ulaşmıştır. Günümüzde kuvvetler ayrılığı düşüncesi demokratik hükümet sistemleri tasnifinde kullanılan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antik demokrasilerde daha çok iktidarı kullanmaya dönük bir işlevi olan kuvvetler ayrılığı düşüncesi, modern demokrasilerde iktidarı sınırlandırmaya yönelik bir araç haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemleri, demokrasi, antik demokrasi, modern demokrasi, temsil.

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, E-mail: m.nuriguzel@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1467-8587.

Makalenin Gönderim Tarihi : 29.03.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 12.04.2018.

THE ASSESSMENT OF THE CONCEPT OF ANCIENT DEMOCRACY AND MODERN DEMOCRACY IN TERMS OF PRINCIPLE OF SEPARATION OF POWERS

ABSTRACT

The principle of separation of powers which closely related to government's compliance with law, is not only a principle of law, but also a political design. This design is aimed at limiting the government.

The principle of separation of powers takes its roots from ancient times. Although its roots emerged in ancient times, this idea has changed significantly up to now. The idea of separation of powers appears as a principle used in the classification of democratic government systems nowadays.

The idea of separation of powers which functioned to use power in ancient democracies in general has become a tool to limit the power in modern democracies.

Keywords: Separation of powers, government systems, democracy, ancient democracy, modern democracy, representation.

I. GİRİŞ

Modern demokrasilerin ayırt edici unsurlarından biri olan ve demokratik hükümet sistemlerinin tasnifinde kullanılan kuvvetler ayrılığı, hem düşünsel hem de tarihsel deneyimin ürünüdür. Farklı anlamlarda kullanılan kuvvet kelimesi hukuki-siyasi arenada yetki / fonksiyon manasında ele alınmaktadır. İktidarın; yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılması kuvvetler ayrılığı olarak belirtilmektedir. Ancak bu ilke basitçe devletin esas işlevlerinin farklı organlar tarafından yerine getirilmesi şeklinde teknik bir ilke olarak değerlendirilemez.¹ Ayrıca kuvvetler ayrılığı “*siyasi sanat*” tasarımıdır ve önemi, tarihi bakımdan oynadığı role bakılarak belirlenmelidir.²

¹ Fazıl Hüsnü Erdem, Hükümet Sistemi Tartışmalarında Kuvvetler Ayrılığı (Dengesi) İlkesini Yeniden Düşünmek, Yeni Türkiye, S. 51, (s. 313-318), Mart-Nisan 2013, s. 314.

² Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971, s. 366.

Bu çalışmada antik demokrasi ve modern demokrasi kavramları tarihsel gelişimleri doğrultusunda ele alınmış olup, kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

II. KUVVETLER AYRILIĞI KAVRAMI

Kuvvet, “*eylemi yaratan, hareketi, oluşu, yok oluşu sağlayan güç, kudret*”, “*hareket ettirici güç*” olarak tanımlanmıştır.³ Siyasal arenada kuvvet, üç farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlar; ı) egemenliği meydana getiren unsurlar, ıı) devletin organları, ııı) devlet organlarının görevleri/fonksiyonları.⁴

Devletin yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç temel organı vardır. Modern devletlerde yasama fonksiyonunu yerine getiren organ, meclis / parlamentodur.⁵ Yasama organının temel görevleri; yasa koymak ve hükümeti denetlemektir.⁶ Bütçeyi kabul etmek, uluslararası anlaşmaları onaylamak, savaş ilan etmek ve af çıkarmak gibi kanun veya parlamento kararı şeklinde icra ettiği görevleri de vardır.⁷ Yürütme organı parlamenter sistemde, devlet başkanı ve bakanlar kurulundan; başkanlık sistemlerinde, başkandan oluşur.⁸ Yürütme organının temel görevleri ise kanunları uygulamak suretiyle kamu hizmetlerini

³ Ahmet Cevizci, Kuvvet, Paradigma Felsefe Sözlüğü içinde (s. 989), 8. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 989.

⁴ Leon Duguit, Kamu Hukuku Dersleri, Süheyp Derbil (Çev.), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1954, s. 98; Bunlara “ikna / güç vasıtasıyla oluşan yetinin maddi varlığı”nı ve “bazı eylemleri yapabilmek için yasal yetkileri” de ilave edebiliriz (Bkz. M. J. C. Vile, Constitutionalism and the Separation of Powers, 2nd Edition, Indianapolis, IN, USA: Liberty Fund Inc. 1998, p. 13. (ProQuest ebrary. Web. 31 March 2016)).

⁵ Vincenzo Miceli, Modern Parlamentolar, Atıf Akgüç (Çev.), Ulus Basım Evi, Ankara 1946, s. 15.

⁶ Andrew Heywood, Siyaset, Berat Özipek vd. (Çev), 9. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 403; Atilla Yayla, Siyaset Bilimi, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2015, s. 265.

⁷ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 1, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011, s. 833.

⁸ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 2, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011, s. 2.

yürütmektir.⁹ Yargı organı, devletin mahkemelerinden oluşmuş organıdır.¹⁰ Yargı organının görevi hukuki uyumsuzlukları karara bağlamak olarak belirlenebilir.¹¹

Doktrinde kuvvet olarak ifade edilen terim, daha çok görev ve yetki anlamlarında kullanılmaktadır.¹² Buna göre kuvvetler ayrılığından anlaşılması gereken şey haddizatında fonksiyonların ayrılığıdır.¹³ Kuvvetler ayrılığı dendiğinde artık egemenliğin parçalı olması veya devletin temel organları değil, devletteki esas işlevlerin ayırımı kastedilmektedir.

A. Saf Kuvvetler Ayrılığı

Özgürlükçü bir siyasal sistemin inşası için iktidarın; yasama, yürütme ve yargı olarak ayrılması saf kuvvetler ayrılığı olarak adlandırılmaktadır. Organlar; iktidarın, karşılıklı olarak belirlenmiş, yasama-yürütme-yargı fonksiyonlarını yerine getirirler. Her organ kendi fonksiyonu ile sınırlanmış olmakta, diğer organların alanlarına müdahale edememektedirler. Ayrıca iktidarın bu üç organını oluşturan görevlilerin de birden fazla organda bulunması da engellenmelidir. Bu şekilde her organ bir diğerini kontrol edebilecek ve hiç kimse tek başına devlet mekanizmasını elinde tutamayacaktır. Kuvvetler ayrılığı görüşünün bu yorumu, daha sonraki teoriler için kullanılan bir değerlendirme ölçütü olacaktır.¹⁴ Saf kuvvetler ayrılığında, organların ve fonksiyonların ayrılması gerekli bir şart olmakla birlikte yeterli değildir. Her organın yetki alanı kendine özgü bir şekilde belirlenmeli ve bu alanın diğer

⁹ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Orion Kitabevi, Ankara 2017, s. 25.

¹⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt: 2, s. 451.

¹¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt: 2, s. 450.

¹² İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1964, s. 194; Tunaya kuvvetleri devletin yapacağı görevler olarak ifade etmektedir (Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul 1982, s. 390).

¹³ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 193; Turan Güneş, *Parlemlenter Rejim'in Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Nazir Akbasan Matbaası, İstanbul 1956, s. 11.

¹⁴ Vile, s. 14.

organlarca ihlali önlenmelidir. Bunun için görevlilerin birden fazla organda çalışması engellenmelidir.

B. Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Tarihsel Arkaplanı

Kuvvetler ayrılığı yalnızca düşünsel değil, aynı zamanda tarihsel deneyimin de ürünüdür.¹⁵ Kuvvetler ayrılığı fikrinin ardında Batı siyasal hayatının düşünce ve pratikleri önemli bir yer edinir. Kuvvetler ayrılığı düşüncesi köklerini antik çağdan almaktadır. Kuvvetler ayrılığı fikrinin gelişmesinde; antik çağdaki karma ve dengeli yönetim anlayışları etkili olmuş temel öğelerdir.¹⁶ Dengeli yönetim anlayışının hareket noktası “adalet” kavramıdır.¹⁷ Antik çağda kuvvetler ayrılığı ilkesinin temel gayesi iktidarı denetlemek değil, kullanmaktır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, Ortaçağ yazınının bağlantısıyla İngiltere’de anayasacılık düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Kuvvetler ayrılığı, İngiltere iç savaşında, birbirleriyle ilişkisi artık kalmayan karma yönetimde yeni bir anayasal teori oluşturmak için belirlemiştir. Modern kuvvetler ayrılığı, antik çağdaki uygulamasına hem rakip olmuş, hem de 18. yüzyılda dengeli anayasal yönetim pratiği içinde genişlemiştir.¹⁸

Her ne kadar antik çağda temelleri belirlemişse de, kuvvetler ayrılığı düşüncesi günümüze oldukça farklılaşarak ulaşmıştır. Bu olgunun tarihsel toplumsal koşulların etkisiyle geliştiğini söylemek izahtan varestedir. Siyasi bir ilke olan kuvvetler ayrılığı,¹⁹ siyasal gücü sınırlamak için gereklidir.²⁰ İktidarın parçalanarak / bölüştürülerek kontrol altında tutulması fikri yeni bir düşünüş tarzıdır. Bu da siyasal gücün sınırlanması görüşünün bir sonucudur. Sınırlama kavramı incelendiğinde bünyesinde denetim olgusunu da barındırdığı görülmektedir.

¹⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 10. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 129.

¹⁶ Vile, s. 2-3.

¹⁷ Erdem, Hükümet Sistemi..., s. 316.

¹⁸ Vile, s. 2-3.

¹⁹ Yayla, Siyaset Bilimi, s. 155.

²⁰ Yayla, Siyaset Bilimi, s. 241; Kuvvetler ayrılığının demokrasinin temel bir ögesi olmadığına ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Kuvvetler ayrılığı başlarda daha ziyade aydın elit bir grubun menfaatlere koruma sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için Alain Touraine, Demokrasi Nedir?, Olcay Kunal (Çev.), 6. Baskı Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 51.

Antik Demokrasi ve Modern Demokrasi Kavramlarının
Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

18. yüzyıldan önce dini otoriteyi dikkate alarak ikili bir ayrıma konu olan devletin fonksiyonları, yerini üçlü ayrıma bırakmıştır. 18. Yüzyıl İngiltere’inde yönetimin; Kral, Lordlar ve Halk arasında dengeli ve eşit olmasına ilişkin bir düşünce ortaya çıkmıştır. Bu dönemde oluşan kuvvetler ayrılığının üç temel ögesi şöyledir: ı) kuvvetlerin kontrol altında tutulduğu yasama-yürütme-yargı şeklindeki üçlü ayırım, ıı) oluşturulan organlara özgü fonksiyonlar, ııı) organlarda yer alan görevlilerin farklı olması.²¹ Devletin yasama-yürütme-yargı şeklindeki esas üç işlevini yerine getiren, görevlileri ayrı olan üç bağımsız organ, kuvvetler ayrılığı düşüncesinin temel ögesi haline gelmiştir. Böylece organların ve fonksiyonların ayrılarak, kuvvetlerin denetim altına alınması, gelişen ve genişleyen merkezi devleti sınırlandırmanın araçları olarak ortaya çıkmıştır.

Locke kuvvetleri; yasama, yürütme ve konfederatif güçler olarak ayırır. Yasama kuvveti devlet güçlerinin kullanılmasını belirleyen iktidardır. Üstün ve egemen olan yasama kuvveti, herkesin uyacağı kuralları koyar ve devletin diğer organlarının yetkilerini belirler. Yürütme kuvveti, yasamanın yaptığı yasaları uygulama gücüdür. Yürütme kuvveti, yasalara uymak zorunda olduğunun farkında olduğu zaman görevlerini kamunun iyiliği doğrultusunda yapacaktır. Konfederatif kuvvet ise savaş ve barışa karar verme, diğer devletlerle ilişkiler kurma ve anlaşmalar yapma yetkilerini kapsar. Locke’a göre yürütme kuvveti ve konfederatif kuvvet, yasama kuvvetine tabidir.²²

Kuvvetler ayrılığı düşüncesi modern çağda ilk kez Locke tarafından savunulmuşsa da, üne kavuşması Montesquieu sayesinde olmuştur.²³ Montesquieu kuvvetleri, günümüzdeki gibi yasama, yürütme

²¹ Vile, s. 16-17.

²² Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Genişletilmiş 15. Bası, Beta, İstanbul 2015, s. 177-181.

²³ Uygun, *Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 122; Benzer görüşler için Bkz. Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, (Birinci Cilt, Fasikül II), Baha Matbaası, İstanbul 1960, s. 280; Mehmet Turhan, *Anayasal Devlet*, 4. Baskı, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005, s. 87; John Locke bu görüşlerini, “Second Treatise of Civil Government” adlı yapıtında, Montesquieu ise “The Sprit of Laws” adlı yapıtında açıklamıştır (Bkz. Turhan, *Anayasal Devlet*, s. 87-88.).

ve yargı olarak ayırmıştır.²⁴ Montesquieu'nun modelinde yasama ve yürütme yetkileri, taç (monarşik), soylu sınıfı (aristokratik) ve burjuvazi (demokratik) arasında paylaşılır; yargı yetkisi ise monark dışarda tutularak soylu sınıfı ile burjuvazi arasında bölüştürülür.²⁵ Montesquieu'da temel gaye özgürlükleri güvence altına almaktır, çünkü kuvvetlerin aynı yerde birleşmesi özgürlükleri ortadan kaldırır.²⁶ Montesquieu'ya göre kuvvetin kuvvetle durdurulması, iktidarın kötüye kullanılmaması için gereklidir ve özgürlükler de ancak iktidar kötüye kullanılmadığı zaman var olabilir.²⁷

C. Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Amaçları

Modern kuvvetler ayrılığı ilkesi sınırlı devlet anlayışının bir ürünü olup, özgürlüğü teminat altına almayı amaç edinmiştir. Devlette yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç temel kuvvet bulunmaktadır ve bu kuvvetler üç farklı ve bağımsız organa verilmelidir.²⁸ Devletin temel organlarının yasama, yürütme ve yargı olarak ayrılmasına “*yatay kuvvetler ayrılığı*” da denmektedir.²⁹ Amaç iktidarın parçalara ayrılarak sınırlandırılması suretiyle,³⁰ birey haklarını / özgürlüklerini korumak

²⁴ Fazıl Hüsni Erdem, Amerikan Siyasal Sisteminin Temel Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı (Haz.), Prof. Dr. KENAN TUNÇOMAĞ' a ARMAĞAN içinde (149-173), İstanbul 1997, s. 150; Kaboğlu, s. 130., Turan Güneş, Parlemlenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Nazir Akbasan Matbaası, İstanbul 1956, s. 5.

²⁵ Erdem, Hükümet Sistemi ..., s. 316.

²⁶ Erdem, Amerikan Siyasal ..., s. 150.

²⁷ Montesquieu, Yasaların Ruhu, Fehmi Baltaş (Çev.), Mete Tunçay (Der.), Batı'da Siyasî Düşünceler Tarihi-2 Yeni Çağ Seçilmiş Yazılar içinde (s. 287-324), Birinci Baskı, Teori Yayınları, Ankara 1986, s. 312.

²⁸ Arsel, s. 194; Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 291; Andrew Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, Hayrettin Özler (Çev.), 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2012, s. 286; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 1, s. 538; Mustafa Erdoğan, Anayasa Hukuku, 8. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara 2014, s. 75; A. Şeref Gözübüyük, Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 78; Yayla, Siyaset Bilimi, s. 154.

²⁹ Kaboğlu, s. 107.

³⁰ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 12. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015, s. 23; Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 73; Gözübüyük, s. 78; Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, s. 286; Kaboğlu, s. 129; Kubalı, s. 158; Yayla,

şeklinde ifade edilmektedir.³¹ Amaç, baskının / despotizmin önüne geçmek ve bu suretle özgürlükleri korumaktır.³² Kuvveti kuvvetle durdurarak aralarında denge oluşturulmaya çalışılır.³³

D. Modern Bir Kavram Olarak Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Kendine Has Özellikleri

Kuvvetler ayrılığı devletin ve fonksiyonlarının hukuka uygun düzenlenmesi ile yakından ilişkidir.³⁴ Ancak kuvvetler ayrılığı, hukuki bir ilke değildir, “*siyasi sanat*” tasarımıdır ve önemi, tarihi bakımdan oynadığı role bakılarak belirlenmelidir.³⁵

İş bölümü ve uzmanlaşma kuvvetler ayrılığının içeriklerinden sayılabilecek iki husustur. Ancak kuvvetler ayrılığı basitçe bir işbölümü değildir. İş bölümünün amacı teknik ve ekonomik verim iken, kuvvetler ayrılığının gayesi siyasidir.³⁶ Bu siyasi gaye iktidarı parçalara bölüştürerek onu sınırlamaktır.

Kuvvetler ayrılığı, temsili rejimin varlığına bağlıdır.³⁷ Başka bir ifadeyle temsil kurumu kuvvetler ayrılığının hayata geçirilmesinin zeminini oluşturmuştur.

Siyaset Bilimi, s. 241; Zühtü Arslan, Anayasa Teorisi, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 29.

³¹ Arsel, s. 194; Arslan, s. 29; Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 287; Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 23; Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 73; Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2015, s. 490; Gözübüyük, s. 78; Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, s. 286; Kaboğlu, s. 130; Özbudun, s. 191; Turhan, s. 89; Yayla, Siyaset Bilimi, s. 154.

³² Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 282; Gözübüyük, s. 78; Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, s. 286.

³³ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 75; Gözübüyük, s. 78; Kaboğlu, s. 131; Turhan, s. 90.

³⁴ Vile, s. 23.

³⁵ Kubalı, s. 366.

³⁶ Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 288-290.

³⁷ Teziç, s. 489. Kuvvetler ayrılığı ilkesi temsili rejimin varlığına bağlı iken, temsili rejim kuvvetler ayrılığı ilkesine bağlı değildir. Yasama ve yürütme yetkilerinin, yasama veya yürütme organlarında birleştiği kuvvetler birliği ilkesinde de temsili rejim bulunmaktadır. Örneğin Meclis Hükümeti Sisteminde de temsili rejim söz konusudur.

E. Demokratik Hükümet Sistemlerinin Tasnifinde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Kuvvetler ayrılığı, kuvvetler arasında işbirliği ve ilişkilerin daha fazla veya daha az olmasına göre ikiye ayrılmaktadır.³⁸ Bu doğrultuda kuvvetler ayrılığı sistemleri, sert kuvvetler ayrılığı ve yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak ele alınabilir. Sert kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemine başkanlık sistemi, yumuşak kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemine parlamenter sistem denmektedir.³⁹

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme arasındaki ayrılık, sıkı / sert / katı / kesin / mutlak şeklinde ifade edilir.⁴⁰ Yasama ve yürütme arasındaki ayrılık, hem işlevsel hem organik bir ayrımdır. Yasama ve yürütme organlarının ayrı ayrı seçilmeleri, her iki organın görevlilerinin ayrı olması, bir kişinin her iki organda görev alamaması, organik ayırimdan kaynaklıdır. İşlevsel ayrılık; yasamanın sadece yasa yapma / yasama faaliyetlerini, yürütmenin sadece hükümet etme / yürütme faaliyetlerini yerine getirmesidir.⁴¹ Her iki organ kendi fonksiyonu ile sınırlanmış olmakta, diğerinin alanlarına müdahale edememektedir. Başkanlık sisteminin unsurlarını; yürütmenin tek başlı olması, başkanın halk tarafından seçilmesi, başkanın hem devlet hem hükümetin başı olması, başkanın görev süresi boyunca görevinden alınamaması, parlamentonun yürütme tarafından feshedilememesi, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında kontrol ve denge mekanizmalarının kurulması olarak sayabiliriz.⁴²

Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri arasında ayrılık, hafif / yumuşak / esnek / ılımlı olarak ifade edilir.⁴³ Yasama ve yürütme organları arasında işbirliği, denge, hukuki eşitlik, karşılıklı etkileme / bağımlılık söz konusudur.⁴⁴ Yumuşak kuvvetler ayrılığı

³⁸ Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 308-311.

³⁹ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 1, s. 565-566.

⁴⁰ Gözübüyük, s. 37; Heywood, Siyaset, s. 401; Kubalı, s. 369; Özbudun, s. 28; Teziç, s. 529; Yayla, Siyaset Bilimi, s. 280.

⁴¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 19-20; Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 453-454.

⁴² Gözübüyük, s. 37.

⁴³ Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül II, s. 330; Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 461; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 1, s. 587; Kubalı, s. 371; Teziç, s. 503.

⁴⁴ Tunaya, s. 398.

Antik Demokrasi ve Modern Demokrasi Kavramlarının Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

denmesinin nedenleri yasama ve yürütme organları arasındaki organik ve işlevsel işbirliğinden kaynaklıdır. Parlamenter sistemin unsurlarını; yürütmenin iki başlı olması, kolektif nitelikte kabinenin bulunması, başbakanın parlamenter olması, kabinenin parlamentonun güvenine dayanması, devlet başkanının siyaseten sorumsuzluğu, hükümetin siyasi sorumluluğu, hükümetin parlamento faaliyetlerine katılabilmesi, parlamentonun yürütme tarafından fesih imkânına sahip olması şeklinde sayabiliriz.⁴⁵

Hem başkanlık sisteminde hem parlamenter sistemde kuvvetler arası ilişkilere bakıldığında öncelikle ve özellikle yasama ve yürütme ilişkileri ele alınmaktadır. Yargı kuvvetinin bağımsızlığı ise, üzerinde uzlaşılan bir ön kabul durumundadır.

Görevler/fonksiyonlar ayrılığı olarak kabul edilen kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda, başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığının gerçekleştirilme şekli kuvveti kuvvetle dengelemektir. Bunu sağlamak için de kuvvetlerin diğer kuvvetlerin alanına müdahale etmemesi kural olarak kabul edilmiştir.

Parlamenter sistemde ise kuvvetler ayrılığı, karşılıklı bağımlılıkta kendini göstermektedir. Yasama ve yürütme kuvvetleri birbiriyle işbirliği halindedir. Kabinenin parlamentonun güvenine dayanması ve hükümetin siyasi sorumluluğu olması, yasamanın yürütme üzerindeki denetimini sağlar. Böylece yürütme, kendini yasaların üstünde görmeyecek ve yasaları uygularken keyfi uygulamalardan kaçınacaktır. Hükümetin parlamento faaliyetlerine katılabilmesi ile de yasama izlendiğini bilecek, parlamentonun yürütme tarafından fesih imkanıyla da sınırsız olmadığını anlayacaktır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin gereği olarak yasama ve yürütme organlarının ayrılması için, bu organlarda görev yapacak olanların belirlenmesi gerekecektir. Yasama ve yürütme organlarında görev alacak olanların belirlenmesi, seçimler aracılığıyla halkın yönetime etkin bir şekilde katılımını sağlayacaktır. Bu da temsil kurumu ile mümkündür. Yasama organı için seçilen temsilciler, hükümet kararlarını denetleyebileceklerdir.

⁴⁵ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 461-462; Güneş, s. 57-80.

III. DEMOKRASİ

Demokraside iktidarın kaynağı halktır. Demokrasinin etimolojik manası da halkın yönetimi / iktidarı demektir.⁴⁶ İktidarın kaynağının halk olması, iktidarın kullanılmasında halkın belirleyici olacağı anlamına gelir. İktidarın kullanılmasında halk ya doğrudan doğruya aracısız bir şekilde bulunacak ya da seçtiği temsilciler vasıtasıyla iktidarı kullanacaktır.

Demokrasi sadece düşünce olarak değil uygulama itibariyle de eskidir.⁴⁷ Demokrasi, yöneticilerin şiddete başvurmadan, kan dökmeden görevden alınmasını sağlar.⁴⁸ Demokrasi, iktidarın elde edilmesinde ve kullanılmasında zora dayalı yöntemlerle bağdaşmaz.

Demokrasi hem bir ideali hem de bir gerçeği anlatmaktadır.⁴⁹ Demokrasi kavramı sadece kelimenin ne anlama geldiğiyle değil, o şeyin nasıl bir şey olduğuyla da alakalıdır ve demokrasi, idealleri ve değerleri ile var olur.⁵⁰ İdeallerin “hem gerçekleştirilebilecek hem de gerçekleştirilemeyecek”⁵¹ şeyler olduğu unutulmamalıdır. İdealler gerçeklere birebir dönüştürülmek için değil, gerçeklerle yarışmak için oluşturulmuşlardır⁵². Demokrasi kavramıyla birlikte nelerin gerçekleştiği ve nelerin gerçekleştirilebileceğinin net bir şekilde anlaşılabilmesi için bu kavramın tarihsel gelişimine bakmamız gerekecektir.

⁴⁶ Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Tunçer Karamustafaoğlu / Mehmet Turan (Çev.), 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 39.

⁴⁷ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, (Birinci Cilt, Fasikül I), Baha Matbaası, İstanbul 1960, s. 200.

⁴⁸ Karl R. Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, Mete Tunçay / Harun Rızatepe (Çev.), 3. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2013, s. 139.

⁴⁹ Robert A. Dahl, Demokrasi Üzerine, Betül Kadioğlu (çev.), 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010, s. 35.

⁵⁰ Sartori, s. 23.

⁵¹ Sartori, s. 96.

⁵² Sartori, s. 111.

A. Antik Demokrasi⁵³

Demokratik öğelerin öne çıktığı ilk siyasal sistemler yirmi beş asır önce Antik Yunan'da belirmiş ve bu dönemde yeni siyasal sistemi ifade etmek üzere “demokratia” kelimesi kullanılmıştır.⁵⁴ Demokrasi dendiğinde siyasal bir kavram olarak demokrasi anlaşılmıştır.⁵⁵ “Demos” ve “Kratia” sözcüklerinden oluşan bu kelime eski Yunanca'dan Batı dillerine, oradan da Türkçe'ye geçmiştir.⁵⁶ “Demos” kelimesi bütün Atinalılar, halk veya yoksullar gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁷ İlk coğrafi bir anlam taşıyan “Demos”, zamanla bu özelliğini yitirmiş daha genel olarak kelimenin halk anlamı ön plana çıkmıştır.⁵⁸ “Kratia”

⁵³ Demokrasi kavramı ele alınırken Antik Demokrasi ve Modern Demokrasi ayrımı kullanılmıştır. Bu kavramlar birbirlerinin alternatifleri olarak değil tarihsel olarak farklılıklarını vurgulamak üzere tercih edilmiştir. Antik demokrasi kavramı yerine farklı ifadelerde kullanılmaktadır. Örneğin Yunan demokrasisi (bkz. Recai G. Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1952, s. 171; Sartori, s. 340), kent devletleri demokrasisi (bkz. Alaeddin Şenel, Çağdaş Siyasal Akımlar, İmaj Yayınevi, Ankara 2001, s. 238), doğrudan demokrasi (bkz. Atilla Yayla, Siyaset Bilimi, s. 145), klasik demokrasi (bkz. Heywood, Siyaset, s. 107; Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 106), Atina demokrasisi (bkz. Berke Özenç, Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 26; Kubalı, s. 272; Manfred G. Schmidt, Demokrasi Kuramlarına Giriş, M. Emin Köktaş (çev.), 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara 2002; Popper, s. 70; Yayla, Siyaset Bilimi, s. 146) bunlardan bazılarıdır.

⁵⁴ Uygun, s. 9-10.

⁵⁵ Siyasal demokrasi ile kastedilen, siyasal toplum düzeyinde yönetim açısından ortaya konan demokrasidir. Siyasal demokrasi ile diğer demokrasi kavramlarına (sosyal demokrasi, sanayi demokrasisi, iktisadi demokrasi) ilişkin tanım ve farklılıkları hakkında Bkz. Sartori, s. 25-33.

⁵⁶ “Deme” mahalle, “Demos” mahalleli / halk, “Kratia” yönetim anlamlarına gelip, “Demokratia” mahallelinin/halkın yönetimi demektir (Bkz. Şenel, s. 223).

⁵⁷ Dahl, s. 20. Demos halk meclislerinde toplanan topluluklar anlamında kullanılmıştır ve bu topluluklar bugünkü halk kavramından farklıdır. Bu farklılıklar için Bkz. Sartori, s. 40-51.

⁵⁸ Ateş Uslu, Demokrasi, Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, (137-151), Genişletilmiş 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 138.

ise, egemen olmak, iktidarı kullanmak⁵⁹ veya yönetim⁶⁰ anlamlarına gelmektedir.

Demokrasi belirli bazı tarihsel ve toplumsal koşulların ürünüdür.⁶¹ Demokrasi pratiğinin tarihsel olarak günümüzden çok öncelerine uzandığı görülmektedir. Farklı anlamlarda kullanılsa da söz konusu terim siyasal bir nitelik taşımaktadır.

“Antik demokrasi” terimi,⁶² her ne kadar Antik Yunandaki demokratik rejimi ifade etse de, bunlardan sadece Atina yönetimine ilişkin yeterli bilgi bulunmaktadır.⁶³ Atina demokrasisi, en önemli ve en bilinenidir. Halk katılımının ilk örneği olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴ Antik demokrasi; tarihsel olarak ilk kez demokratik olan ve olmayan egemenlik düzenlerinin tasvirini, açıklamasını ve karşılaştırmasını içerdiğinden modern demokrasiler için önem taşır.⁶⁵ Atina’nın, yetişkin herkesin (köleler, yabancılar ve kadınlar hariç) eşit siyasal yetkilere sahip, doğrudan demokrasi örneği olarak ortaya çıkması⁶⁶, Solon Yasaları⁶⁷

⁵⁹ Schmidt, s. 14.

⁶⁰ Şenel, s. 223.

⁶¹ Şenel, s. 225. Demokrasi geleneksel, aristokratik ve kabilelere özgü düzen bunalımına bir yanıt olarak meydana gelmiştir (Bkz. Jean-François Kervegan, Demokrasi, İsmail Yerguz (Çev), Philippe Raynaud / Stephane Rials (Haz), Siyaset Felsefesi Sözlüğü içinde (s. 187-194), İsmail Yerguz vd. (Çev), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 187).

⁶² Fransızca “antique” kelimesinden dilimize geçmiş olan “antik” kelimesinin anlamı, “İlk Çağdaki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan, antika” şeklindedir. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5acc63f262029.42124061, (Erişim Tarihi: 10.04.2018). Antik kelimesi her ne kadar eski Yunan ve Roma uygarlıklarını nitelese de *Antik Demokrasi* kavramıyla kastedilen Antik Yunan Demokrasisidir. Antik demokrasi kavramı, Antik Yunan Demokrasisi kavramının kısaltılmış kullanımınıdır. Antik demokrasi kavramı yerine “Yunan demokrasisi”, “Atina demokrasisi”, “kent devletleri demokrasisi” ifadeleri de kullanılmaktadır.

⁶³ Uygun, s. 10.

⁶⁴ Dahl, s. 20.

⁶⁵ Schmidt, s. 43.

⁶⁶ Uygun, s. 18.

⁶⁷ Solon Yasaları; çok şiddetli cezalar içeren Drakon Yasalarının yerine konulan, daha ılımlı ve insani yasalardır (Bkz. Sadri Maksudi Arsal, Umumi Hukuk Tarihi, İkinci Tabı, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 242, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1944, s. 94).

üzerine oluşturulan Kleithenes Reformları⁶⁸ (İ.Ö. 506) ile gerçekleşmiştir.⁶⁹

Atina “polis” olarak ifade edilen birlikti ve polis şehir merkeziyle birlikte onun etrafından oluşan kırsal bölgelerden oluşurdu.⁷⁰ Polis temel iki ögeden meydana gelmekteydi: kurumsallaşmış siyasal topluluk ve yerleşim alanı.⁷¹ Antik Yunan’da polisin temel siyasal birlik olduğu görülmektedir.

Polis, bir siyasal birlik olmakla birlikte devlet düzeyinde geniş bir oluşum değildir.⁷² Bunun nedenlerinden biri din olup, her polisin bir Tanrısının olması her polisin daha geniş birlikler kurmasını engellemesidir. Her polisin bir Tanrısı bulunmakta ve bu tanrı sadece o polis mensuplarına ve sadece o polis sınırları içinde koruma sağlamaktadır. Diğer bir neden de toplulukların polisin özerkliğini korumaya olan bağlılıklarıdır.⁷³ Din ve bağımsızlığa olan tutku, polisin oluşumunda müspet bir etki oluştururken, polisin daha geniş bir siyasal örgütlenmeye dönüşmesi yönünde menfi bir etki yaratmıştır.

⁶⁸ Solon ve Kleisthenes Reformları, kan bağına dayalı komünal örgütleri ortadan kaldırmıştır. Bunların yerine “Demes” adlı, tesis edilen yapay topluluklar belirlemiştir (Bkz. Uygun, Demokrasi, s. 56). Paranın değiş tokuş sisteminde yeni düzen kurarak insanlar arasında yeni bir bağ türü oluşturması, insanların kan bağlarını kırmalarına yardımcı olmuştur. Solon döneminde eski ayrıcalıkların kaldırılmasında, antik Yunanda siyasetin demokratikleşmesi etkili olmuştur. Antik Yunanda siyaseti demokratikleştiren temel unsurlardan biri de paranın kullanımı ve yayılmasıdır (Bkz. Peter Watson, Fikirler Tarihi Ateşten Freud’a, Kemal Atakan / Nurettin Elhüseyni / Kaya Genç / Barış Pala / Bahar Tırnakçı (çev.), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 113).

⁶⁹ Uygun, s. 17.

⁷⁰ Yayla, Siyaset Bilimi, s. 145.

⁷¹ Mogens Herman Hansen, Polis, Oxford, GB: OUP Oxford 2006, p. 56. (ProQuest ebrary. Web. 24 March 2016).

⁷² Okandan, Umumi Amme ..., s. 166; Recai G. Okandan, Kadim Yunanda Amme Hukuku, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1942, s. 19; Sartori de, “polis”i devlet olarak değil kent topluluğu olarak değerlendirmekte ve bundan devlet olarak bahsedilirse hataya düşüleceğini ifade etmektedir. Ona göre Antik Yunanda demokrasiyi belirleyen özellik devletsiz olmasıdır (Bkz. Sartori, Demokrasi Teorisi ..., s. 340-341).

⁷³ Okandan, Umumi Amme ..., s. 167; Okandan, Kadim Yunanda ..., s. 2-18.

Toplumsal hayat için siyasal bir tasarı olan polislin oluşumu, birçok faktörden meydana gelmiştir. Bir yanda eski yönetim modellerine bir cevap, bir yanda sitenin bağımsızlığına olan tutku, başka bir yanda ise ekonomik ve dini etmenler söz konusu faktörlerden bazılarıdır.

Atina demokrasisini mümkün kılan koşullar arasında özel bir öneme sahip olan unsur, Atina'nın günümüz devletlerine kıyasla çok küçük ölçekli oluşudur. Küçük ölçekli olarak ifade edilmesi hem coğrafik hem de demografik nedenlidir. Demografik özelliği nedeniyle Atina toplumu “yüzyüze” toplum niteliğindedir. Köken, din, dil ve kültür birlikteliği nedeniyle sosyal yapının türdeş olması da önemli unsurlardan biridir.⁷⁴

Günümüze kıyasla daha homojen bir toplumsal yapıya sahip olan polislin coğrafik olarak dar bir alana sahip olması, poliste yaşayacak insanların sayısını da belirlemektedir. Bunun sonucu olarak daha iç içe ilişkiler kurarak birbirlerini az çok tanıyan insan topluluğu meydana gelmiştir. Demografik ve coğrafik özelliği Atina demokrasisini mümkün kılmıştır.

Atina demokrasisi kurallar ve kurumların yanı sıra bir yaşam tarzıdır. Kurulması ve sürdürülmesi bir yurttaşlık bilincinin yanında eşitlikçi ve özgürlükçü bir siyasal kültürü gerektirir.⁷⁵ Eşitlik “yurttaşlar arası” ve “köleler arası” eşitlik olarak uygulanmış, özgürlük ise siyasal özgürlük olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶ Yurttaş olanların siyasal özgürlükleri; yasaların yapımı, yargılama, yöneticilerin seçimi gibi doğrudan siyasal katılım şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁷ Görevler çoğu kez kura ile belirlenir.⁷⁸ Sıradan bir yurttaş tüm yaşamı boyunca bir sefer kurada devlete başkanlık etme şansına sahiptir.⁷⁹

⁷⁴ Uygun, s. 47-50.

⁷⁵ Uygun, s. 79. Söz konusu siyasal kültürde insanın kendini yönetebilecek akıl sahibi bir varlık olduğu, yöneticiliğin belli kimselerin tekelinde bir meslek olamayacağı ve her insanın kendi başına bir amaç olduğu fikirleri önemli noktalardır (Bkz. Şenel, Çağdaş Siyasal Akımlar, s. 226-232).

⁷⁶ Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Genişletilmiş 15. Bası, Beta Basım, İstanbul 2015, s. 6; Eşitlik siyasal bir nitelikte olup, yurttaşlar üzerinde sömürü ilişkisinin kurulmasını önlemiştir (Bkz. Özenç, s. 40).

⁷⁷ Göze, s. 6.

⁷⁸ Uygun, s. 99.

⁷⁹ Dahl, s. 20.

Eşitlik ve özgürlük, demokrasi tartışmalarında / kuramlarında sıklıkla dile getirilen iki ilkedir. Antik demokrasinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan bu ilkeler mutlak olarak anlaşılmamalıdır. Her şeyden önce yurttaş olarak adlandırılan kimselerin poliste yaşayanların belirli bir kesimini oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu doğrultuda eşitlik ve özgürlük aslında yurttaş olarak anılan bu kesimin eşitliği ve özgürlüğü olmaktadır. Yukarıda belirtilen polislin ortaya çıkmasında etkili olan dinin ve bağımsızlığa olan istekliliğin, yurttaş olarak belirtilen bu kesim arasında bir bağ kurduğu anlaşılabilir. Yurttaşlık bilinci olarak bu bağ da demokrasinin devamlığının bir aracı olmaktadır.

Polisteki yurttaş, günümüzdeki yurttaştan farklıdır. Polisteki yurttaşlar kendilerini tamamıyla kamu hizmetine vermek durumundadırlar.⁸⁰ Polisten bağımsız olarak hak sahibi birey yoktur.⁸¹ Başka bir ifadeyle kamusal alanın, özel alana üstünlüğü söz konusudur. İnsanlar kamusal alanda ve kamusal alana bağlı olarak özgür olabilmektedirler. Bireysel özgürlük, kamusal ilişkilerde kendini göstermektedir.

Antik demokraside siyasal yönden çözülmeye çalışılan meselenin her yurttaşına uygun görevi bulmak olduğu belirtilmiştir.⁸² Atina demokrasisinde; *her yetişkin erkek* yurttaşın⁸³ doğal üyesi olduğu ve temsili bir organ olmayan yasama organı niteliğindeki Halk Meclisi (Ekklesia), yürütme organı niteliğindeki Beşyüzler Konseyi (Boule), bizzat yurttaşlar tarafından yürütülen yargı organı niteliğindeki Halk Mahkemeleri (Dikasterion) bulunmaktaydı.⁸⁴ Bu kurumların varlığını her yurttaşına uygun görevi bulmak olarak değerlendirebiliriz.

⁸⁰ Sartori, s. 344.

⁸¹ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 249. Benzer görüşler için Bkz. Okandan, Umumi Amme ..., s. 168-169.

⁸² Ahmet Taner Kışlalı, Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce, Amme İdaresi Dergisi içinde (s. 63-77), C. 17, S. 1, Mart 1984, s. 66.

⁸³ Yurttaşın "polis" içinde genel nüfusa oranla küçük bir azınlık olduğu unutulmamalıdır (Bkz. Göze, s. 5). Benzer görüşler Bkz. Başgil, Esas Teşkilat Hukuku ..., Birinci Cilt, Fasikül I, 201; Kubalı, s. 272; Okandan, Umumi Amme ..., s. 169.

⁸⁴ Uygun, s. 20-21. Mahkemelerde halkın etkin rol alması, yargılama faaliyetlerini demokratikleştirmiştir (Bkz. Özenç, Hukuk Devleti ..., s. 101).

Halk meclisi yasaları kabul eden, savaşa, barışa vergi toplanmasına karar veren organdı.⁸⁵ Ancak gündem Beşyüzler Konseyi tarafından belirlenirdi.⁸⁶ Halk meclisinin yetkilerinden bazıları yöneticileri seçmek, siyasal davalara bakmak, dış politikaya ilişkin davalara bakmaktı.⁸⁷

Beşyüzler Konseyi, Atina'daki her mahalleden, kurayla belirlenen 50'şer üyeden meydana gelmekteydi.⁸⁸ Kurayla belirlenen bir kişi devlet başkanı olarak görev yapmak üzere 24 saat süreliğine atanırdı.⁸⁹ Kura yöntemi, yurttaşlara görevlerin dağıtılmasında tercih edilen temel yöntemdi.⁹⁰ Hükümet etme haricinde, Halk Meclisi ve Halk Mahkemelerinin faaliyetlerine katkıda bulunurdu.⁹¹ Örneğin suçluları bir mahkemeye göndermek veya cezalandırma yetkilerine sahipti.⁹²

Halk Mahkemeleri, uzman kişilerden değil bizzat yurttaşlardan oluşurdu.⁹³ Halk Mahkemelerinin üyeleri kura ile belirleniyor ve günümüzdeki mahkemelerden farklı olarak yasama ve yürütmeye ilişkin yetkileri de bulunuyordu.⁹⁴ Halk Mahkemelerinin esas fonksiyonu, Halk Meclisinin, Beşyüzler Konseyinin ve yöneticilerin denetlenmesiydi.⁹⁵

Hem meclis hem de mahkeme, siteyi yöneten halk olarak anlaşılmaktaydı.⁹⁶ Tüm bu faaliyetler yurttaşlar tarafından gerçekleştirilmekteydi⁹⁷. Yani yönetim vasıtasız bir şekilde yurttaş olarak belirtilen bir kesim tarafından icra edilmektedir.

Antik demokrasileri değerlendirdiğimizde belirttiğimiz üç temel işlev (yasama, yürütme ve yargı) *görünüşte* farklı organlarca (Ekklesia, Boule, Dikasteria) yerine getirilmektedir. Ancak dikkatle baktığımızda görülecektir ki, Halk meclisinin (Ekklesia) yetkileri içinde yürütmeye ve

⁸⁵ Kışlalı, s. 67.

⁸⁶ Uygun, s. 22.

⁸⁷ Uygun, s. 23.

⁸⁸ Kışlalı, s. 67.

⁸⁹ Uygun, s. 27.

⁹⁰ Kışlalı, s. 66.

⁹¹ Uygun, s. 27.

⁹² Kışlalı, s. 67.

⁹³ Uygun, s. 30.

⁹⁴ Kışlalı, s. 67.

⁹⁵ Uygun, s. 31.

⁹⁶ Uygun, s. 43.

⁹⁷ Uygun, s. 104.

yargıya ilişkin konular da yer almaktadır. Beşyüzler Konseyi (Boule), hükümet etmenin yanında Halk Meclisi ve Halk Mahkemelerinin (Daikasteria) faaliyetlerine de katkıda bulunmaktadır. Halk Mahkemelerinin de yasamaya ve yürütmeye ilişkin yetkileri mevcuttur. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da bu organların sadece o coğrafyada yaşayan bir kesimden (özgür yetişkin erkek yurttaş) oluşmasıdır. Bu kişilerin aynı anda birden fazla organda yer almalarını yasaklayan bir kurala rastlanmamıştır. Ayrıca Antik demokrasilerin yer aldığı coğrafyalar küçük ölçekli olup, bu coğrafyalarda yaşayan *özgür yetişkin erkek* yurttaşlar iktidarı bizzat kullanmak için söz konusu kurumlarda görev almaktadırlar. Polis olarak ifade edilen temel siyasi birliklerde karşımıza çıkan antik demokraside yurttaşlar kendilerini kamusal hizmete vermek zorundadır. Bu doğrultuda Ekklesia / Boule / Dikasteria'da yer almak yurttaşlar için bir ayrıcalık olduğu kadar bir zorunluluktur. Özgür olmak, kamusal alanın içinde olmakla / kamusal faaliyetlerde bulunmakla aynı anlamdadır. Belirtilen bu kurumların varlık nedenlerinden biri de her yurttaşın uygun görevi vermek şeklindeki siyasi meseleye çözüm bulmaktır. Bu doğrultuda antik demokrasilerde kuvvetler ayrılığına delil olarak sunulan söz konusu kurumların iktidarı denetlemekten ziyade iktidarı kullanmaya yönelik oldukları söylenebilir.

B. Modern Demokrasi⁹⁸

Makedon egemenliği neticesinde site düzeninin ve doğrudan demokrasiye dayanan rejimlerin yıkılmasıyla demokrasi uzun bir süre tarih sahnesinde görülmez oldu. Demokrasi, düşünsel düzeyde 17. yüzyılda, yönetim biçimi olarak ise 19. yüzyılda tekrar tarih sahnesine çıkmıştır.⁹⁹ Ortaçağ boyunca etkisini yitiren demokrasi kavramının tekrar gün yüzüne çıkmasında, aydınlanma dönemi düşüncesinin sonuç vermeye başlaması etkilidir.¹⁰⁰ Demokrasi düşüncesinin tekrar ön plana çıkması; yönetme yetkisinin kaynağının Tanrı'ya, kalıtıma ve güce dayandıran fikirlerin artık kabul görmemesiyle gerçekleşmiştir.¹⁰¹

⁹⁸ Modern demokrasi kavramı yerine farklı ifadeler de kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; Liberal Demokrasi (bkz. Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 259) ve Temsili Demokrasi (bkz. Kubalı, s. 275; Sartori, s. 345; Yayla, Siyaset Bilimi, s. 147) kavramlarıdır.

⁹⁹ Uygun, s. 113.

¹⁰⁰ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 241.

¹⁰¹ Uygun, s. 175.

Haddizatında antik ve modern demokrasi iki farklı demokrasi modelidir. Modern demokrasi ile antik demokrasi arasındaki farklardan biri devlet ölçeğinin büyümesi sonucu doğrudan demokrasinin artık mümkün olmamasıdır. Bu durum temsil kurumlarını gerekli kılmıştır. Farklardan bir diğeri ise temsil kurumlarının etkisiyle yurttaşın rolündeki değişimdir. Bu değişim devlet-birey dikotomisini artırmış ve etnik, dinsel, kültürel çatışmalı alanlar yaratmıştır.¹⁰²

Modern demokrasiler, Yunan sitelerine kıyasla hem demografik hem de coğrafik olarak büyük ölçeklere sahiptir.¹⁰³ Bu ölçeğe uygun bir demokrasiyi mümkün kılacak olan kurum ise “temsil”dir.¹⁰⁴ Temsil, toplumların hacim olarak büyümesinin ve modern devletlerin ortaya çıkmasının tabii bir neticesidir.¹⁰⁵ Temsil ve demokrasi kavramlarının bir arada bulunabileceği görüşü 18. yüzyıla aittir ve bu kavramları bir araya getirmeye yönelik ilk görüşler İngiliz İç Savaşı sırasında ortaya konmuştur.¹⁰⁶ Ortaçağda gelişmeye başlayan temsil kavramı¹⁰⁷ 18. yüzyılın sonlarından itibaren demokrasi teorisine önemli katkılarda bulunmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Vatandaşların yönetime etkin bir şekilde katılımını sağlaması ve hükümet kararlarını denetime imkân vermesi nedeniyle temsil kurumuna gereksinim duyulmuştur.¹⁰⁹ Temsil, iktidarı sınırlamakta ve halka iktidarı denetleme ve değiştirme imkânı sunmaktadır.¹¹⁰

Temsil kavramına baktığımızda, temsilin günümüzdeki kimliğine kavuşması tarihsel olarak modern devletlerin ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Modern devletler ile daha fazla insan üzerinde,

¹⁰² Uygun, s. 114.

¹⁰³ Uygun, s. 115.

¹⁰⁴ Uygun, s. 116. Alain Touraine, demokrasinin “temel haklara saygı, yurttaşlık ve yöneticilerin temsilciliği” şeklinde birbirini tamamlayan üç boyutu olduğunu ifade eder (Bkz. Touraine, s. 45).

¹⁰⁵ Yayla, Siyaset Bilimi, s. 147.

¹⁰⁶ Uygun, s. 125-125.

¹⁰⁷ Monarklar / krallar, savaş açmak ve vergi koymak istediklerinde soylulardan (aristokrasi), din adamlarından, tüccarlardan (burjuvazi), sıradan insanlardan (köylüler) destek almaya çalışırlardı. Bunun için her birinin temsilcileri Kral tarafından toplantıya çağrılırdı. Temsili ortaya çıkaran gelişmeler kısaca bu şekildedir (Bkz. Kubalı, s. 275).

¹⁰⁸ Yayla, Siyaset Bilimi, s. 148.

¹⁰⁹ Dahl, s. 107.

¹¹⁰ Sartori, s. 99.

daha geniş alanlarda, daha merkezi bir yönetim kurulduğu bilinmektedir. Düşünce tarihinde demokrasi kavramının tekrar gün yüzüne çıkmasıyla, demokrasinin uygulanabilirliğine yönelik arayışlar da başlamıştır. Bu kapsamda temsil bir çözüm olarak sunulmuştur. Bu yönüyle temsili, iktidarın sınırlanması için öne sürülen kuvvetlerin ayrılığı ve halkın yönetime katılımını aynı zamanda denetimini sağlamak üzere geliştirilmiş bir mekanizma olarak yorumlayabiliriz. Bu haliyle temsil, demokrasinin yeniden hayata geçirilmesinin önemli bir aracı olmuştur. Sorumlu devlet / iktidar anlayışının ortaya çıkmasında halkın kendisini yönetecek olanların işbaşına getirmesi ve gerektiğinde görevden alabilmesi için geliştirilen seçim mekanizması etkili olmuştur.¹¹¹

Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı liberalizmde de en başta gelen amaçlardandır.¹¹² Liberalizmin bu amaçlarıyla demokrasi kavramı iç içe geçmeye başlamış, modern demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır. Liberalizm, geliştirdiği kurumlarla devletin / iktidarın sınırlanmasını sağlarken, demokrasi de halkın yönetime katılımı, siyasal eşitlik kavramlarıyla sınırlı ve sorumlu devlet anlayışını desteklemiştir. Bu birliktelik sonucu uzun bir süre boyunca demokrasi dendiğinde liberal demokrasi anlaşılmıştır.

Dahl modern demokrasiyi; etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme, son kararı verme ve karar verme süreçlerine yetişkinlerin dâhil olmasına imkân veren bir kavram olarak ele alır.¹¹³ Başka bir söylemle yönetime katılım, katılımın yöntemi ve amacı Dahl'ın demokrasi düşüncesinin temellerini oluşturur. Demokrasinin gayesini de arzulanan sonuçlar doğurmasına bağlar.¹¹⁴ Bu ifadeden demokrasinin yararlı bir araç olduğu anlamı çıkmaktadır. Gerçek anlamda demokrasi için Dahl mevcut demokratik rejimleri inceler ve bunun için minimum şu kurumlara ihtiyaç duyulduğunu söyler: Seçimle belirlenmiş yöneticiler, sürekli tekrarlanan adil ve özgür seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif

¹¹¹ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 13. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001, s. 139.

¹¹² Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Beşinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 165.

¹¹³ Dahl, s. 48.

¹¹⁴ Liberal bir perspektifle sebeplerini teker teker açıkladığı 10 gerekçe sayar. Bunlar; zorbalığı önlemek, temel haklar, genel özgürlük, insani gelişme, ahlaki özerklik, kendi kaderini tayin etme, kişisel çıkarların korunması, siyasal eşitlik, barış ve refah (Bkz. Dahl, s. 56). Sartori'ye göre de demokrasi yeğlenen / tercih edilen bir şeydir (Bkz. Sartori, s. 331-336).

bilgilenme kaynakları, kurumsal özerklik, yurttaşların kararlara dâhil edilmesi.¹¹⁵ Dahl'ın bu yöntemi olana ilişkin bir yaklaşımdır. Sayılan kurumların özünde, yönetime katılımın nasıl bir ortamda ne şekilde gerçekleştirildiği anlayışı yatar.

Lijphart, Dahl'ın modern demokrasiler için ileri sürdüğü altı temel kurumun önemine vurgu yapar. Amprik verilerle hazırladığı ve otuz altı devletin değerlendirmesini içeren eserinde; modern demokrasileri çoğunlukçu / Westminster modeli ve oydaşmacı demokrasi modeli olarak ele alır.¹¹⁶ Çoğunlukçu / Westminster demokrasi modelinde; yürütme gücü tek partili ve dar çoğunluk hükümetlerinde toplanır, hükümet parlamento karşısında üstün konumdadır, siyasal hayatta iki partili sistem hakimdir, seçim sistemi çoğunlukçu ve gayri-nispi karaktere sahiptir, çoğulcu çıkar grupları mevcuttur, devlet üniter ve merkezîyetçi bir niteliktedir, yasama gücü tek meclisli bir yasama organında toplanmıştır, anayasalar esnektir, anayasaların yargısal yorumu yoktur, Merkez Bankası yürütme tarafından kontrol edilir. Oydaşmacı demokrasi modelinde ise; yürütme gücü geniş koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılır, yürütme ve yasama güçleri dengelidir, çok partili sistem söz konusudur, seçim sistemi nispi temsile dayalıdır, çıkar gruplarında korporatizm mevcuttur, devlet federal ve adem-i merkezîyetçidir, yasama gücü güçlü iki meclisten meydana gelir, anayasa katı niteliktedir, anayasa yargısı vardır, Merkez Bankası bağımsızdır.¹¹⁷

Eserinde, demokrasi dendiğinde Liberal Demokrasi anlaşılması gerektiğini vurgulayan Sartori; demokrasinin ne olmadığını yanıtlayarak kendi demokrasi tanımına ulaşır. Buna göre demokrasi, otokrasi değildir yani “*Demokrasi hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendini yönetme yetkisi ile donatamayacağı ve dolayısıyla, hiç kimsenin bağısız ve koşulsuz bir iktidar savında bulunamayacağı bir sistemdir.*”¹¹⁸

¹¹⁵ Dahl, s. 99. Dahl bu altı temel kuruma sahip demokrasileri “poliarşi” olarak niteler ve etkin katılımın, bilgilenmenin, denetimin söz konusu kurumları gerekli kıldığını belirtir (Bkz. Dahl, s. 104-106).

¹¹⁶ Bu demokrasi modelleri ayırımında kullandığı parametreler şunlardır: Parti sistemleri, Hükümet şekilleri, Yasama-yürütme ilişkileri, Seçim sistemleri, Çıkar grupları, Güçler ayrılığı, Parlamentolar, Anayasalar ve Merkez Bankaları (Bkz. Arend Lijphard, Demokrasi Modelleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları, Güneş Ayas / Utku Umud Bulsun (Çev.), 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2016, s. 15-23).

¹¹⁷ Lijphard, s. 25-71.

¹¹⁸ Sartori, s. 258-259.

Modern demokrasilerin temellerinin “(a) sınırlı çoğunluk, (b) seçim usulleri ve (c) iktidarın temsil yoluyla devredilmesi”¹¹⁹ olduğunu belirtir.

Modern demokrasi anlayışına baktığımızda demokrasinin liberalizmin sınırlı devlet anlayışıyla iç içe geçtiğini ve demokrasi için temsilin olmazsa olmaz bir araç olduğunu görmekteyiz. Sınırlı devlet anlayışında da iktidarın parçalara ayrılması / bölüştürülmesi suretiyle kontrol altında tutulabileceği görüşü nirengi noktasını oluşturur.

Modern demokrasilerde sınırlı devlet anlayışı bağlamında hükümet sistemleri ele alındığında, kuvvetler ayrılığı çerçevesinde demokratik hükümet sistemleri, başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesi özellikle kuvveti kuvvetle durdurma / dengeleme prensibi üzerinden işlemektedir. Her organın yetki alanı ayrıca belirlenmekte ve diğer organların alanına müdahale edilmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Başkanlık sisteminde yürütme, yasama organından çıkmamaktadır. Ancak başkanın halk tarafından seçilmesi ve başkanın hem devletin hem hükümetin başı olması, yürütmeyi yasamaya karşı daha güçlü bir konuma getirmektedir. Parlamenter sistemde ise yürütme ve yasama arasındaki bağımlılık oldukça fazladır. Parlamenter sistemde yürütme, yasama organından çıkmaktadır. Ancak parlamentodaki çoğunluk, hükümetteki parti üyeleri tarafından sağlanmışsa yasama-yürütme ayrılığından bahsetmek çok anlamlı olmayacaktır.

IV. SONUÇ

Kuvvetler ayrılığı dendiğinde birçok kişinin aklına ilk gelen düşünce, devletin yasama, yürütme ve yargı şeklindeki temel işlevlerinin farklı organlarca yerine getirilmesi olmaktadır. Ancak kuvvetler ayrılığı salt teknik bir ilke veya işbölümü veya uzmanlaşma değildir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinde bir işbölümü olduğu gerçektir, ancak bu işbölümünün gayesi siyasidir. Bu amaç da siyasi iktidarı sınırlamak ve bu yolla denetlemektir.

İnsan ürünü olan demokrasi pratiğinin ilk örneği antik demokrasidir. Antik çağdaki karma ve dengeli yönetim anlayışları, kuvvetler ayrılığı ilkesinin gelişmesinde etkili olmuş temel öğelerdir. Kuvvetler ayrılığının ilk örneği olarak belirtilen Antik Yunan’daki

¹¹⁹ Sartori, s. 50.

kurumların (Halk Meclisi, Beşyüzler Konseyi, Halk Mahkemeleri) temel işlevi iktidarı kullanmaktır. Ancak günümüzde kuvvetler ayrılığı ilkesi iktidarı kullanmaktan ziyade iktidarı denetlemeye ve sınırlandırmaya yönelik bir mekanizmadır. Bu bağlamda antik demokraside kuvvetler ayrılığı ilkesinin bulunmadığı söylenebilir.

Modern demokrasi kuramlarını incelediğimiz takdirde karşımıza sıkça vurgulanan bazı kavramlar çıkmaktadır. Bunlardan başlıcaları; katılım, sınırlı ve sorumlu devlet ve seçim usulleridir. Modern demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesi, iktidarı parçalara ayırmak suretiyle denetimi mümkün kılmakta, sınırlı ve sorumlu devlet anlayışına hizmet etmektedir. Kuvvetler ayrılığını ve halkın yönetime katılımını sağlamak için de temsil kurumuna ihtiyaç duyulmuştur.

Modern demokrasilerde sınırlı devlet anlayışı bağlamında hükümet sistemleri ele alındığında, kuvvetler ayrılığı çerçevesinde demokratik hükümet sistemleri başlıca başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesi özellikle kuvveti kuvvetle durdurma / dengeleme prensibi üzerinden işlemektedir. Kuvveti kuvvetle durdurarak aralarında denge oluşturulması düşüncesi antik demokrasilerde de mevcuttur. Ancak iktidarın parçalara ayrılarak sınırlandırılması suretiyle birey haklarını / özgürlükleri korumak, modern demokrasilere özgü bir yaklaşımdır.

Parlamenter sistemde ise yürütme ve yasama arasındaki bağımlılık oldukça fazladır. Parlamenter sistemde yürütme, yasama organından çıkmaktadır. Ancak parlamentodaki çoğunluk, hükümetteki parti üyeleri tarafından sağlanmışsa yasama-yürütme ayrılığından bahsetmek çok anlamlı olmayacaktır.

Son olarak bugünkü manada kuvvetler ayrılığı ilkesinin antik demokrasi kavramıyla değil, modern demokrasi kavramıyla yakından ilgili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ARSAL, Sadri Maksudi: Umumi Hukuk Tarihi, İkinci Tabı, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 242, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1944.
- ARSEL, İlhan: Anayasa Hukuku (Demokrasi), Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1964, s. 194.
- ARSLAN, Zühtü: Anayasa Teorisi, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.
- BAŞGİL, Ali Fuat: Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, (Birinci Cilt, Fasikül I), Baha Matbaası, İstanbul 1960.
- BAŞGİL, Ali Fuat: Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, (Birinci Cilt, Fasikül II), Baha Matbaası, İstanbul 1960.
- CEVİZCİ, Ahmet: Kuvvet, Paradigma Felsefe Sözlüğü, 8. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 989.
- DAHL, Robert A.: Demokrasi Üzerine, Betül KADIOĞLU (çev.), 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.
- DUGUIT, Leon: Kamu Hukuku Dersleri, Süheyp DERBİL (Çev.), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1954.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü: Amerikan Siyasal Sisteminin Temel Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı (Haz.), Prof. Dr. KENAN TUNÇOMAĞ'a ARMAĞAN, İstanbul 1997, s. 149-173.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü: Hükümet Sistemi Tartışmalarında Kuvvetler Ayrılığı (Dengesi) İlkesini Yeniden Düşünmek, Yeni Türkiye, S. 51, Mart-Nisan 2013, s. 313-318.
- ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukuku, 8. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara 2014.
- ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukukuna Giriş, Orion Kitabevi, Ankara 2017.
- ERDOĞAN, Mustafa: Anayasal Demokrasi, 12. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015.

- GÖZE, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Genişletilmiş 15. Bası, Beta, İstanbul 2015.
- GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 1, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011.
- GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt: 2, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2013.
- GÜNEŞ, Turan: Parlemlenter Rejimim Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Nazir Akbasan Matbaası, İstanbul 1956.
- HANSEN, Mogens Herman: Polis, Oxford, GB: OUP Oxford 2006. (ProQuest ebrary. Web. 24 March 2016.).
- HEYWOOD, Andrew: Siyaset, Berat Özipek vd. (Çev), 9. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2013.
- HEYWOOD, Andrew: Siyasetin Temel Kavramları, Hayrettin Özler (Çev.), 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2012.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 10. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2015.
- KAPANİ, Münci: Politika Bilimine Giriş, 13. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.
- KERVEGAN, Jean-François: Demokrasi, İsmail YERGUZ (Çev.), Philippe RAYNAUD / Stephane RIALS (Haz), Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İsmail YERGUZ vd. (Çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 187-194.
- KIŞLALI, Ahmet Taner: Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce, Amme İdaresi Dergisi, C. 17, S. 1, Mart 1984, s. 63-77.
- KUBALI, Hüseyin Nail: Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971.
- LIJPHARD, Arend: Demokrasi Modelleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları, Güneş AYAS / Utku Umut BULSUN (Çev.), 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2016.
- MICELI, Vincenzo: Modern Parlamentolar, Atıf AKGÜÇ (Çev.), Ulus Basımevi, Ankara 1946.

- MONTESQUIEU: Yasaların Ruhu, Fehmi BALTAŞ (Çev.), Mete TUNÇAY (Der.), Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi-2 Yeni Çağ Seçilmiş Yazılar, Birinci Baskı, Teori Yayınları, Ankara 1986, s. 287-324.
- OKANDAN, Recai G.: Kadim Yunanda Amme Hukuku, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1942.
- OKANDAN, Recai G.: Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1952.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- ÖZENÇ, Berke: Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- POPPER, Karl R.: Açık Toplum ve Düşmanları, Mete TUNÇAY / Harun RIZATEPE (Çev.), 3. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2013.
- SARTORİ, Giovanni: Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU / Mehmet TURAN (Çev.), 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014.
- SCHMIDT, Manfred G.: Demokrasi Kuramlarına Giriş, M. Emin KÖKTAŞ (çev.), 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara 2002.
- ŞENEL, Alaeddin: Çağdaş Siyasal Akımlar, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.
- TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2015.
- TOURAINÉ, Alain: Demokrasi Nedir?, Olcay KUNAL (Çev.), 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul 1982.
- TURHAN, Mehmet: Anayasal Devlet, 4. Baskı, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005.
- USLU, Ateş: Demokrasi, Gökhan ATILGAN / E. Atilla AYTEKİN (Haz.), Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Genişletilmiş 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 137-151.

Mehmet Nuri GÜZEL

UYGUN, Oktay: Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014.

VILE, M. J. C.: Constitutionalism and the Separation of Powers, 2nd Edition, Indianapolis, IN, USA: Liberty Fund Inc. 1998. (ProQuest ebrary. Web. 31 March 2016).

WATSON, Peter: Fikirler Tarihi Ateşten Freud'a, Kemal ATAKAN / Nurettin ELHÜSEYNİ / Kaya GENÇ / Barış PALA / Bahar TIRNAKÇI (çev.), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

YAYLA, Atilla: Siyaset Bilimi, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2015.

YAYLA, Atilla: Siyaset Teorisine Giriş, Beşinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5acc63f262029.42124061 (Erişim Tarihi: 10.04.2018).